

BUDOUCNOST Ğ CIVILIZACE Ğ CÍL Ğ DAR Ğ
DĚJ, UDÁLOST Ğ DISENT Ğ DOBRO A ZLO Ğ DŮ-
LEŽITOST Ğ DŮVĚRA Ğ EVROPSKÉ MYŠLENÍ Ğ
FORMACE Ğ HEGEMON Ğ HERMENEUTIKA Ğ HLAS
Ğ HODNOTA Ğ HRA Ğ HRAVOST Ğ HUDBA Ğ
IDENTITA Ğ IDEOLOGIE Ğ IMAGINACE Ğ INSTITUTE
Ğ INTIMITA Ğ INTUICE Ğ IRACIONALITA Ğ JAS
A JASNÝ Ğ JEDNÁNÍ Ğ JISTOTA Ğ KAŽDODENNOST
Ğ KONEC Ğ KOREKTNOST, SLUŠNOST Ğ KRÁSA Ğ
KULT Ğ KULTURA Ğ LASKAVOST Ğ LÍDR A AUT-
SAJDR Ğ LÍTOST Ğ MAGIE Ğ MANIPULACE Ğ MAPA
Ğ MARNOST Ğ METAFYZIKA Ğ MÍSTO Ğ MLČENÍ Ğ
MODERNITA Ğ MODLITBA Ğ MOŽNOST Ğ NÁPAD
Ğ NEÚSPĚCH Ğ NIC Ğ OBRAZ Ğ ODPOVĚDNOST
Ğ OBRAZNOST MYŠLENÍ Ğ OSOBA Ğ OTÁZKA A OD-
POVĚDNOST Ğ PENÍZE Ğ PLATNOST Ğ PODOBA Ğ
POJMENOVÁNÍ Ğ POHYB Ğ POVOLÁNÍ Ğ PRAVDA
Ğ PRÁVO A SPRÁVEDLNOST Ğ PROROK Ğ PROS-
BA Ğ PRÁNÍ Ğ PŘÍBĚH Ğ PŘIROZENOST Ğ PŘÍRODA
Ğ RACIONALITA A IRACIONALITA Ğ RADOST Ğ
RESIGNACE Ğ ROZHOVOR Ğ ŘEČ Ğ SAMOZŘEJ-
MOST Ğ SELHÁNÍ Ğ SEN Ğ SKUTEČNOST Ğ SKUTEK
Ğ SLIB Ğ SLUŠNOST Ğ SLUŽBA Ğ SMRT Ğ SPÁSA Ğ
SMYSL Ğ SMYSLY Ğ SPOLEČENSTVÍ Ğ SPOLEČNOST
Ğ SPRÁVEDLNOST Ğ SPRÁVNOST Ğ STÁŘÍ Ğ SU-
VERÉN Ğ SVÁTEK Ğ SVOBODA Ğ TABU Ğ TAJEMSTVÍ
Ğ UDÁLOST Ğ UNIVERSUM Ğ ÚMYSL Ğ ÚSPĚCH
A NEÚSPĚCH Ğ UŠLECHTILÉ Ğ VĚDA Ğ VÍRA
Ğ VLASTNICTVÍ Ğ VÝSOSTNÉ A UŠLECHTILÉ Ğ
VZTAH Ğ ZÁVAZEK Ğ ZAVRŽENÍ Ğ ZKOUŠKA
Ğ ZKUŠENOST Ğ ZMĚNA Ğ ZLO Ğ ZRCADLO Ğ

Josef Štogr

Slovník samozřejmých slov

„Už vždy
musíme
hodně vědět,
abychom se
mohli
dorozumět
řečí“

CHERM

Praha 2011

Autor dílo napsal za podpory Nadace Český literární fond.

© Josef Štogr, 2011
Illustrations © Jana Majcherová, 2011
© Cherm, 2011

ISBN 978-80-86370-47-7

Úvod

I . V S T U P

Vážený čtenáři, dostává se vám do rukou slovník, kniha, která se dá a má číst, ať ji otevřete kdekoli a kdykoli, kdy se vám nějaké slovo bude zdát obsahově nejasné, v použití nesamozřejmé, kdy budete chtít porovnat svůj celkový dojem z obsahu a významového těžiště tohoto slova s nějakou autoritou, jednotou. Ale kdo by měl a kdy otevírat slovník slov samozřejmých, nad kterými se zpravidla nezastavujeme, nezamýšlíme? A proč? Ještě před deseti lety bych to pokládal za ztracenou věc, dnes si ale odpovídám „právě proto“.

To, co bylo samozřejmé, samozřejmým být přestává – a tak se dá očekávat, že se mnozí velmi brzy začnou ptát na věci, nad kterými by se dříve nikdo nepozastavil. A to je chvíle pro tuto knihu.

II . G E N E S E

Už odedávna jsem věděl, že řeč je dobrý sluha a špatný pán, žil jsem v prostředí, které mě naučilo ptát se, používat řeč jako způsob, jímž se vztahuji ke světu v očekávání odpovědi. To bylo dobré, bylo to poté, co se moje vědomí světa vynořilo z propastné tůně, nad níž byla tma. Na jedné straně vybavené citlivostí vůči světu, na druhé straně potenciálem analýzy a systémového myšlení. Z toho důvodu jsem nesnášel učitelky – téměř žádná z nich se neuměla ptát a některé ani nevěděly o světě. To, co kladly jako otázky, bylo zkoušení – nejdřív se něco dočetly, pak nám to řekly a chtěly, abychom to opakovali. Nic pro mne.

Naštěstí, souhrou zvláštních okolností, jsem ze školy brzy vypadl a od té doby se ptal sám. Nějakou dobu mi vydržel dualismus formálních otázek a předem daných odpovědí a skutečných otázek a pronikání do souvislostí světa, který se skrze odpovědi ukazoval – ale pak se to začalo nějak motat. Kant, Husserlem představený Descartes, Heidegger...

III. HLOUBKA A VÝŠINY MYŠLENÍ

Myšlení jako by se zvedalo za vlastní nohy jako Baron Prášil, a já musel začít klást otázky také sám sobě, objevil jsem nesamozřejmost jako něco zcela zřejmého. Výšiny myšlení jsou spojeny s jeho hlubinami a bez toho, abych na sebe vzal odpovědnost za kontext, se pořádná otázka klást nedá.

Myšlení není samo sebou – myšlením se nějak vzta-huji ke světu, nestojím přitom stranou, ale někdy velmi tvrdě „ve světě“, a člověk někdy jen „pomyslí“ a není cesty zpět.

Vyslovené se nějak stává součástí světa a může cíleně vytvářet obraz světa pro druhé – a nejhorší nejsou hloupé učitelky, které papouškují a vyžadují totéž od žáků – nejhorší je cílená manipulace, kdy je ze slov předem vytvořena past, zdání samozřejmosti, ze které se tak špatně a těžko uniká...

A ani to nebylo vše, protože řeč může i při dobré vůli zakrývat, vést do zapomnění, tím, jak cosi vysloví, jiné zakryje, odvede pozornost, každé „toto“, každé zamě-

ření pozornosti znemožňuje, aby se ukázalo něco jiného. Zjistil jsem, že řeč nedrží svět nějak pevně, naopak, že může být marnivá, zlá, podvádějící, zapomínající, matoucí – ale zároveň krásná, básnivá, božská.

IV. DILEMATA MARNOSTI

Myšlenka takového slovníku je stará, ale realizace není jen tak. Především slovník je mrtvý text – nenabízí příběhy ani otázky, ale měl by ukázat to, co je zřejmé a nesamozřejmé, kontrast; měl by ukázat dané slovo jako základní kámen řeči, která může nést obsah v těch nejintimnějších formách, rozumění. Ale pro koho? Kdo se bude ptát, kdo číst – každé heslo by mělo předjímat otázku, nejistotu, zájem – dovedu předvídat myšlení toho, kdo se ptá? Jeho otázky?

A pak – má smysl psát slovník samozřejmých slov pro pár potenciálních čtenářů v jazyce, který bych se v žádném případě nechtěl učit jako jazyk cizí? A na druhé stranu v jakém jiném jazyce psát slovník samozřejmých slov než v jazyce vlastním – a pokud možno co nejvlastnějším? Už to, zda vůbec má smysl psát, je otázka a tenhle slovník? Snad i zde platí, že psát má jen ten, kdo je dobrým přítelem marnosti, neboť každá možnost vyslovení, vyjádření se v marnosti zrcadlí. Je to jako na začátku, protože píše každá učitelka, je to jako později, píše každý, kdo si myslí, že svými slovy nějak re-formuje svět, více či méně promění jeho tvar, někoho zmanipuluje, vydobyde si uznání...

Marnost je rámec psaní, protože nikdy neznáme příběh celý, nikdy nelze dohlédnout ke kořenům věcí, ani hermetici tam nedohlédnou. Nechceme-li být směšní, musíme tento rámec přijmout a důvěřovat tomu, že budeme-li dostatečně pokorní, můžeme vyslovit ve světě něco, co druhému ze světa zazní a pomůže mu odpovědět na otázku, skutečnou otázku, kterou si právě klade. A nebo se díky tomu před ním zjeví nějaká souvislost, kterou by jinak nevnímal, minul.

V. I N T I M I T A

Každé vyslovení světa je intimní, a snad je to se světem vůbec nějak „naruby“, jinak než se obecně říká, protože upadlou řečí sdílíme to, co je zabezpečené, socializované, pokleslé atd. – a v intimitě teprve používáme řeč jako nástroj rizika ukázání. Teprve v intimitě se otevíráme v poukazu, náznaku, s důvěrou, že to, o čem hrubými slovy mluvíme, nebude destruováno tím, že by někdo blízký (druhý) bral slova nad míru vážně, v celé jejich neotesanosti, v celé jejich váze. Intimně mluvíme s tím, kdo ví, o čem mluvíme; už vždy musíme hodně vědět, abychom se mohli dorozumět řečí, musíme mít mnoho společného. Slovník samozřejmých slov může být psán jen tak, jak se píše dopisy přátelům, neboť se nelze spoléhat na jiné porozumění, než na takové, které se nedá vynutit, přesvědčivě zargumentovat. Žádný text, který by byl dokonale zargumentovaný by se nedal číst. A není žádná autorita, která by mohla zaštitit nějaký

„Slovník světa“ zvenku, sama sebou. Marnost a naše omezenost je rámcem intimity a porozumění – s tím musíme počítat. Ale můžeme na to také spoléhat, protože intimita je (obecně) založená někde hluboko ve smyslu, ustrojenosti naší upadlé řeči, můžeme se snad takto dobírat k moudrosti srdce.

V I . Z Á V Ě R

Jsem veden přesvědčením, že se každý můžeme ptát na svět, jaký má smysl pro mne, když jeho konce nedohlédám. I když vím o své omezenosti, chci se „na svět něco dozvědět“, zase v rovině intimní, založené v primární blízkosti, (samo)zřejmosti světa. Nejsem hlupák, který by se nechal svést ideologiemi, nabízejícími klíč otevírající všechna vrátka světa. Nejsem naivní, abych si myslel (s většinou?), že „svět funguje“, snad mám tolik pokory, abych se do některých vrátek ani nedobýval. A nejsem namyšlením popletený, abych si myslel, že patřím k těm, kdo mohou ze slov stavět kulisy světa druhým. Slovník samozřejmých slov je ohledáváním hranic – mých a mé řeči, je intimní v tom, jak se vztahuje ke světu. Může snad nabídnout inspiraci a možná i potěšení těm, kdo se snaží vyvazovat ze stereotypů. Ale opatrně – žádná útěcha z filosofie, žádný sentimentální happy end. Jen příklad, že se člověk nemusí bát. Slova, marnosti, manipulace, nízkosti, zla.

Josef ŠTOGR

Aktualita

Teď a tady – není to hloupost? Vždy, když píšu, jako třeba nyní tohle heslo, už se vztahuji k tomu, co uplynulo – a přeci tohle vše jsem si zformuloval aktuálně. Ještě dřív než jsem začal psát. Aktuální situace například je, že píšu vleže na břiše – ale když text rediguji, už je beznadějně starý. Jak zachytit aktualitu psaní tohoto hesla? Teď a tady je větší než jen „oka mžik“, stojí mimo „běžící“ čas, který nechává okamžiky uplynout v nenávratnu.

Jak je možné, že se vyjadřuji v komponovaných větech, jejichž celek je mi přístupný až v okamžiku, kdy doformuluji, a přesto se vztahuji k celku této věty, už když ji začínám, jako by to byla „současnost“? Svět fungujících věcí nás přesvědčuje o svém „chronos“, času, který neomylně běží jako nebeská tělesa, vlastní zkušenost prožívání nám ukazuje jiný čas – čas plynoucí ve skocích, ve kterých se toho či onoho dotýkám, jedním, přemýšlím, rozhoduji se. Aktualita tedy není chápána jako pohyb nějakého „procesoru“ navlečeného na přímce sestavené z časových bodů o nulovém trvání. Aktualita odráží vnímání jednoty situace, schopnost rozumět tomu, co to znamená „nyní“, teď, které se odehrává.

Slovo aktuální je používáno ještě v jiném smyslu – jde o jednání, které jako by si říkalo o to, aby bylo vykonáno, jde o „kairos“, správný čas pro nějakou věc, událost, rozhodnutí, příhodný čas, který právě nastává. Co je aktuální, je přinášeno časem jako „ta správná chvíle“. Je to zdánlivě iracionální moment, který je ale odpozorovaný ze zkušenosti – atleti se soustřeďují a správná naladěnost a napřenost do okamžiku rozběhu je pro ně klíčová, v kolektivních sportech je často intuitivní jednání ve správný čas jedinou možností, jak prolomit jinak bezchybně fungující systémy obran atd. O to více je třeba brát v úvahu zkušenost s tím, co je to „správný

čas“ v komplexnějších jednáních a rozhodováních. Je třeba rehabilitovat vnímání přítomnosti jako času, kdy jsem „při tom“, proti převaze fyzikálně pojaté veličiny, která lze přiřadit ke každému pohybu. Je třeba rehabilitovat rozhodování a jednání proti fyzikálně pojaté změně.

Aktualitu je třeba vnímat jako nabídku, která je nám dána – čas nazrál k tomu či onomu. Může jít o pravidelnost (je čas sít a čas sklízet) a nebo nenadálou příležitost a výzvu (je čas metat kamení) – to nejsou jen individuální rozvrhy. Prorocká zkušenost a svědectví je dostatečným důkazem toho, že podléháme nevyzpytatelným časovým rozvrhům, které se mohou ohlašovat „předem“. Mohu slyšet hlas, který mě vyzývá k aktuálnímu jednání. Budoucí se v aktualitě ohlašuje jako to, co přichází, magie, mystika, ale i prostá modlitba prostupuje skrze aktualitu, takové časové přesahy skrze aktualitu nejsou ničím neobvyklým, ale je velmi těžké je „inkulturovat“. Pokud jsou sdíleny, stávají se zcela samozřejmě součástí kultu jako to, co nás přesahuje. Pokud sdíleny nejsou, bývají vytlačené na okraj našeho obrazu světa, nejsme schopni o nich mluvit, protože se nám jeví jako nekompatibilní se zkušeností světa.

Blížkost

*Co je blízké, co vzdálené
co rozdělené, co spojené?*

Je to nápadné, vzdálenost měřím od sebenepatrnějších rozměrů až po kosmické, blízkost rozměr nemá. Blížkost je vztah. Víme, jak je vzdálené to od onoho, v jisté míře se tak vždy můžeme zeptat, změřit a dostaneme odpověď, která nám poslouží k porovnání s jinými změnami vzdálenostmi. O blízkém mluvíme někdy v pro-

tikladu ke všemu vzdálenému, ale to vystihuje jen jeden aspekt věci. Vzdálenost Slunce nezakládá automaticky blízkost Měsíce, Měsíc mi může být cizí – to je pravý protiklad k blízkosti, vzdálenost ve smyslu ne-blížkost je cizota. Blízké je nám jistě blíž než jiné, a platí to, i když vůbec neměříme. Ale to není důležité. Blíže nám může být to, co je vzdálenější a to, co je blízko, nás může obtěžovat, ohrožovat. Blížkost je vyjádření o tom, co se nás nějak dotýká nebo může dotýkat – tak i onak.

Blížkost má v sobě v jedné, vlídné poloze něco z intimity – vyjadřuje nějakou spojitost, která ale není identifikací, není „kontaktem“, podstatný je tu „dosah“ – to, co je na dosah, je v jistém smyslu moje, mám to více či méně k dispozici, mohu s tím kdykoli vstoupit do kontaktu, vzít to, použít, opřít se o to. A vzdálené věci, které jsou nám blízké, nám stále připomínají, že by bylo selháním, kdybychom blízkost redukovali jen na nějakou zónu dosažitelného, jakýsi potenciál kontaktu. Blížkost ukazuje na to, co není dotekem, ale je jiným, obdobným způsobem sdílení, spojení. S někým jsme si blízcí na první pohled – co to znamená? Jak to, že blízkost vystává ve světě zcela neřiditelně, nejsme to my, kdo by byl jejím pánem? V blízkosti je něco významného, co nelze nějak lehce odbýt. Blížkost je vztah, ale také kvalita a ještě něco, co není ze světa.

Do našeho světa může vstupovat cosi ohrožujícího, cizího, cítíme, že je to „moc“, příliš blízko. Cizota není neutrální, cizí je něčím znepokojivé, ohrožující, zejména když to není vzdálené, když se mě to dotýká. Proč se ke mně cizota přibližuje a ohrožuje mě? Kde se vlastně bere cizota ve světě, když zpočátku je tak intimně blízký? A proč se stále musím bránit tomu, aby se mi svět neodcizoval, abych se já neodcizoval tomu, co je mi blízké?

Ke středověkým transcendentáliím, zakládajícím metafyziku (jedno/identita bytí/, dobré, krásné a prav-

divé), by se slušelo doplnit ještě „blízké“. Jinam se toto slovo zařadit nedá. A jinak se jen těžko vysvětluje, proč nám tato základní určení a formy řeči nejsou...cizí.

Bolest

Pro většinu lidí projev absurdity, něco, co by mělo být odstraněno ze světa. Bolest si uzurpuje naši přítomnost, nepouští nás ke světu, izoluje nás v nás samých. Právě při bolesti si uvědomujeme, co taková izolace do sebe znamená, ale tuto zkušenost bychom si raději odpustili. Součástí moderního požadavku na život je mírnění bolesti, umrtvování, uspávání tehdy, když bolest předvídaně hrozí. Jde to až tak daleko, že se hledají cesty, jak bolest jako takovou vyloučit, jak se proti bolesti a utrpení pokud možno zajistit.

Bolest – trýzeň snášíme i způsobujeme. Ale bolest není „beztvará“ – je pro nás velký rozdíl, pokud si v nějaké souhře náhod způsobíme zranění a pokud někdo způsobí totéž druhému úmyslně. Bolest je v různé míře spojena se zlem – v opačném pohledu tak, že zabráníme zlu za cenu bolesti – opět stejné zranění si způsobíme při záchraně druhého apod.

Není snadné se s bolestí jako tématem vyrovnat: bolest je chápána jako negativní, iracionální a tak bývá psychologicky vykládána jako pozůstatek naší animality, umožňující jasně negativní zkušenost a na jejím základě učení a přirozený výběr. To samo o sobě je nesmysl, neboť k tomu by stačil pocit nepříjemnosti, který se od bolesti jasně liší a s bolestí se nedá srovnat. Bolest lze jen s obtížemi „zařadit“ do světa a je téměř vždy spojena s kultem – v evropské tradici s pádem člověka a vyhnáním z rajského stavu. Právě tady se poprvé objevuje „v bolesti budeš rodit děti“ – a porodní bolest je spojena s počátkem každého života. V tomto smyslu je bolest

součástí toho, že přemáháme sami sebe, síly světa, je projevem toho, že jsme světu vydáni.

Je třeba se ptát po smyslu bolesti jako toho, co se člověka týká: zejména v tom, že je tak či onak postižen, tj. situace, ve kterých jedná a rozhoduje, jsou nějak deficientní, člověk vnímá bolest svou i svých blízkých, utrpení, strast, bolest a tragický rys bytí jako součást „tíhy dne“. Ale to vše je neuspokojivé.

Největší absurdita bolesti je ve strachu z bolesti, zejména takové, se kterou mám zkušenost a která přijde – bolest rozrušuje moji schopnost vztahovat se do budoucnosti, bojíme se strachu z bolesti, která volá po konci všeho. Známe, alespoň zprostředkovaně, destrukci osoby v bolesti, jsme tím fascinováni. Bolest je radikálním dokladem existence toho, co nás přesahuje, volá po ukotvení a překonání v kultu – neboť je nepřijatelné, aby s ní a v ní pro člověka vše končilo, aby byla posledním kriteriem jednání.

Pro křesťanství je to pak klíčovou záležitostí, neboť skrze úmyslně způsobenou bolest – umučení a smrt Spasitele – bylo dosaženo stavu, ve kterém byl překonán pád Adama a Evy. V tom je křesťanství univerzální a jedinečné, postavilo oběť (nezměrné utrpení) do centra spásy.

Budoucnost

„Bude nebude, za devatero horami a devatero řekami“... proč byl donedávna takový začátek vyprávění nemyslitelný a proč je dnes možné takhle vyprávění začít? Co se to změnilo na našem vztahu k budoucnosti? Budoucnost se „ohlašuje“, nějak již je obsažena v tom, co je přítomné – v tom by nemělo být sporu, ale neměli bychom budoucnost redukovat na „výsledek procesů“, jakýsi

„stav“ v kosmickém dění, který tak či tak nastane. Jediné, co víme jistě je, že nás budoucnost překvapí, a teprve až nastane to, co se ohlašovalo, budeme rozumět tomu, jak se to ohlašovalo, pochopíme, co jsme mohli a měli pochopit „včas“, a také poznáme, co jsme vědět neměli a nemohli.

Budoucnost je nám přístupná v rozvrzích, ve kterých rozumíme dění, v přání, v očekávání, v touhách, obavách i strachu, v intuici, věšteckých snech atd. Rozhodujeme se a pociťujeme svoji svobodu a odpovědnost i závislost na věcech světa právě proto, že budoucnost je otevřená, že „nevíme, co se stane“, nevíme „co bude“. Leccos předpokládáme, a je vcelku lhostejné, do jaké míry se to v budoucnosti naplní, protože toho si příliš nevěšíme, nová zkušenost totiž většinou překrývá naše očekávání, odsunuje je stranou. V tom co nastává je přeci nejvýznamnější to, co neočekáváme a tedy i zcela nečekaný kontext toho, co snad očekáváme.

Naše budoucnost se zdá samozřejmou, ale je nějak omezená, a my nevíme jak, nese v sobě odkaz na naši konečnost, na nepředvídatelný okamžik smrti jako naší osobní ne-budoucnosti ve světě.

Naši představu o budoucnosti velmi deformoval způsob, jakým se v moderní době přemýšlelo a přemýšlí o dosahování cílů. Obstarávání je komplexní – snažíme se o to, abychom vytvořili podmínky pro budoucí – standardní, spokojený život. Snažíme se správně analyzovat procesy, o kterých soudíme, že je lze de facto jen promítnout do budoucnosti jako očekávané trajektorie, snažíme se vytvořit takové mechanismy, které by „fungovaly“, tedy produkovaly očekávané „příští“ skutečnosti stejně tak, jako tomu bylo v minulosti. S tím většina lidí vystačí. Zároveň se můžeme modlit – s očekáváním, že dostaneme to, co je správné, že nastane taková konstelace budoucího, ve které naše úsilí přinese plody. Magie pak má za cíl proměnit skutečnosti dneška na jinou konstelaci zítřka bez toho, abych spoléhal na

svoje síly a na to, čím budu obdarován, je vedena snahou zajistit si pro budoucnost příznivé konstelace s pomocí sil světa. Atd. Naše myšlení je v tomto konfušní.

V míře, v jaké se snažíme ve světě zajistit, kontrolovat to, co „funguje“, jsme vlastně budoucnosti zbaveni. Budoucnost pak chápeme jako možné disfunkce, ohrožující poruchy očekávaného. Tuto stále větší ztrátu budoucího jako budoucího pak kompenzujeme ve sportu a při trávení volného času – s tím, že se vrháme do prostoru pokud možno co nejkratších okamžiků otevřenosti (budoucích adrenalinových vteřin), ze kterých se téměř vždy můžeme „vrátit“ do zajištěného, fungujícího světa.

Paradoxně tak „no future“, bez budoucnosti nejsou ti, kdo se snaží nalézt nějaký alternativní životní styl, ale naopak ti, kdo se zabezpečují, ví, „jak to je“.

Civilizace

Slovo civilizace je novotvar, i když zdomácnělý, hluboce zakořeněný, vyjadřuje jeden často přeceňovaný aspekt vzájemného soužití, totiž sociální strukturu, resp. v užším smyslu „občanskost“. Je produktem myšlení 19. století, kdy se formovaly mechanistické představy o fungujících „společnostech“ a vývoji jako procesu, který směřuje od jednoho stavu společnosti k druhému, zrodily se představy o pokroku jako imanentním principu dějin, jako by běh věcí byl nadán nějakou vnitřní vitalitou a smyslem, a hlavně vlastní hodnotou spojenou s budoucností.

V mnoha ohledech je nám to dnes směšné, protože minulých 150 let svědčí o něčem jiném, a v leccems lze velmi snadno takové představy falzifikovat (ukázat jako zjevně nesprávné), ale přesto se celková konstrukce tohoto modelu stále těší velké oblibě. Jak je to možné? Jak